

Historie: Bratrská jednota Chelčického v letech 1952-1953

Historie

Na pokraji propasti:

Bratrská jednota Chelčického v letech 1952-1953

S únorovým převratem v roce 1948 se definitivně hroutí již tak v době začínající studené války pokulhávající představa Československa jako mostu mezi Východem a Západem. Československo pod vedením Komunistické strany Československa (KSČ) se s definitivní platností ocitlo v táboře socialistických zemí, kde byla bezvýhradně uplatňována zahraniční politika Sovětského svazu.

Převrat strany hlásící se k extrémním formám marxistické ideologie představoval ve svých důsledcích sám o sobě velký zásah do náboženského života tehdejšího Československa. O to více se v pozornosti KSČ a státních institucí bdících nad náboženským životem v zemi ocitly církve, jež měly své historické vazby na politický „Západ“.

Mezi nimi hrála svou roli i Bratrská jednota Chelčického (BJCH). Vztahy státu k této církvi se od roku 1948 postupně zhoršovaly, až nakonec v letech 1952-53 stála Bratrská jednota Chelčického na pokraji illegality.

První kontakty s režimem

Úvahy o možné likvidaci či omezení malých svobodných církví se objevují v církevní politice KSČ poměrně brzy. Již v červenci 1948 byla otázka jejich omezení konzultována se zástupci nekatolických církví:

„Na podnět dr. Huba bylo jednáno o poměru evangelických církví, zejména československé církve, slovenské luteránské a slovenské reformované k drobným sektám a denominacím. Zástupci všech těchto církví jednomyslně prohlásili, že s těmito denominacemi nepěstují žádné styky, mnoho jejich

činností jim překáží a že na nich nemají žádného zájmu.

Otázka drobných denominací je z politického hlediska důležitá proto, poněvadž se tu jedná o sekty, které jsou úzce organizačně spjaty se zahraničními americkými církvemi na př. adventisté, baptisté, mormoni atd., což vyžaduje politické ostražitosti.“¹

Na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století však byla prioritou církevní politiky KSČ římskokatolická církev, a tak v tomto směru žádné celorepublikově významné kroky podniknuty nebyly. Praktickým dopadem těchto raných úvah bylo nakonec „pouze“ zabavení majetku a zákaz Armády spásy a Církve posledních svatých Ježíše Krista na jaře 1950.²

Řada dalších svobodných církví se v tomto období naopak dočkala státního uznání – mezi nimi BJCH, Církve adventistů sedmého dne (CASD) či Jednota českobratrská (dnešní Církev bratrská) – což s sebou neslo mimo jiné i konec finanční nezávislosti svobodných církví.

Tento krok, navenek prezentovaný jako zrovnoprávnění všech církví působících v Československu, měl dokončit postupné zavádění dohledu státu nad církvemi a náboženskými společnostmi v Československu. V právní rovině se tento dohled opíral o tzv. církevní zákony z října 1949.

V období mezi lety 1949 až 1951 nacházíme v materiálech Státního úřadu pro věci církevní (SÚC) první hodnocení baptistické církve. Vrcholní představitelé baptistů (především předseda Jan Říčař) jsou zde vesměs hodnoceni jako reakční a k novému režimu nepřátelští.³

Nelze se tomu příliš divit, neboť většina svobodných církví se v roce 1950 dočkala uzavření svých bohosloveckých seminářů. Zakázán byl tedy i seminář BJCH v Praze– Podolí. Z tohoto důvodu lze podobná hodnocení nalézt i u dalších svobodných církví.

Předseda baptistické církve Říčař také nejvíce protestoval, když bylo počátkem roku 1951 církvím oznámeno, že napříště nebude na církevní úrovni povolena jakákoliv práce s mládeží, mimo vyučování náboženství na školách.⁴

V letech 1951–1952 je na svobodné církve vyvíjen velký tlak. Do některých z nich je dosazeno nové vedení, o kterém úředníci SÚC předpokládají, že bude vůči novému režimu vstřícnější.⁵ Když se nepodaří obměnit vedení, dosazují státní úředníci vyhlédnuté kandidáty alespoň do vysokých kolektivních církevních orgánů.⁶ Dochází také k tzv. systematizacím, tedy podstatnému snížení počtu kazatelů a sborů svobodných církví.⁷

Zostření situace

Ani tento tlak však nepovažovali úředníci SÚC za dostatečný, a tak v roce 1952 dochází k oživení původních úvah na likvidaci svobodných církví. Jako pokusný králík pro tento postup byla vybrána CASD, jejíž celosvětové nejvyšší vedení – Generální konference CASD – nejenže sídlí ve Washingtonu, USA, církev se navíc v očích státních úředníků provokativně nápadně odlišovala svým svěcením soboty a odmítáním práce a posílání dětí do školy v tento den.

Stojí také za zmínku, že oba úředníci státních orgánů – František Hub v roce 1948 a Vladimír Ekart v roce 1952, kteří se o zákaz svobodných církví zasazovali, – byli bývalí duchovní Církve československé (husitské), kteří vstoupili do služeb státu, respektive KSČ.⁸

Tlak na CASD, aby se vzdala svých zásad, se minul účinkem, a tak SÚC předložil Politickému sekretariátu Ústředního výboru KSČ materiál s názvem „postup proti církvi adventistů“, který byl dne 20. srpna 1952 schválen.⁹ Na základě tohoto rozhodnutí byla CASD od 1. října 1952 zakázána a její majetek byl státem zabaven.

Pouhých pět dní nato, 25. srpna 1952, vypracoval SÚC další dokument, který navrhoval použití stejných postupů jako proti CASD také proti dalším malým denominacím – Bratrské jednotě Chelčického a Evangelické církvi metodistické.¹⁰

Dokument byl podrobněji dopracován a začátkem října 1952 přibyla k seznamu společností určených k likvidaci ještě Náboženská společnost Československých unitářů.¹¹ Na rozdíl od materiálu navrhujiho zákaz adventistů neuvádí dokument žádné důvody k tomuto postupu.

Návrh je založen pouze na rozhodnutí Politického sekretariátu ÚV KSČ z 20. srpna, kde se nařizuje sledovat činnost dalších náboženských sekt. Materiál je vlastně jen dvoustránková zpráva, která stručně charakterizuje zmíněné církve a navrhuje použít vůči nim stejný postup jako proti adventistům. To potvrzuje, že SÚC vnímal úspěch s CASD jako potvrzení své politiky likvidace malých církví a chystal se ji dotáhnout do konce.

O tomto plánu byla neprodleně informována StB, stalo se tak již v září 1952.¹² Původní návrh počítal se zákazem „církví amerického původu“ od 1. listopadu 1952. Po prvních konzultacích se však proti tomuto plánovanému postupu nepochybně objevily námitky, a tak Zdeněk Fierlinger, ministr pověřený řízením SÚC, konzultuje v listopadu postup s předsedou vlády a ministrem zahraničí.

V korespondenci se obává většího rozruchu při případném zákazu baptistů a metodistů a navrhuje konzultaci se SSSR.¹³ Ministerstvo vnitra radí v lednu 1953 neohlížet se v této problematice na zahraničně politický aspekt chystaného zákazu, ale než k němu bude přistoupeno, navrhuje vyzkoušet jiné alternativy.¹⁴

O dalším osudu tohoto návrhu archivy nic nevypovídají. V roce 1953 však v československé politice dochází k rozsáhlým korekcím dosavadního politického kurzu. Ještě v prosinci prezentoval Klement Gottwald svým spolustraníkům návrh dalšího zpřísnění přístupu k církvím, mimo jiné se chystal zákaz biřmování či jakékoliv pastore v rodinách. Tento návrh dále rozpracoval i SÚC.¹⁵

Po smrti J. V. Stalina a K. Gottwalda však nejhorší období stalinské éry končí. Českoslovenští vládní a straniční představitelé začínají na veřejnosti opatrně mluvit o demokratizaci a socialistické zákonnosti. Právě v církevní politice je pak vliv těchto prohlášení nejvíce patrný, když je v září 1953 do čela SÚC jmenován liberální komunista, bývalý aktivní sociální demokrat, JUDr. Jaroslav Havelka. V této atmosféře pak původní návrh na likvidaci církví definitivně upadá v zapomnění.

Procesy s baptisty

Perzekuce baptistů si však našla jinou cestu. V roce 1952 započalo rozsáhlé zatýkání baptistických duchovních, které bylo o rok později zakončeno dvěma soudními procesy. Soudní či administrativní perzekuce dolehla na všechny stávající kazatele, a tak se vlastně BJCH stala po této stránce nejvíce pronásledovanou legálně fungující církví v Československu.

Autorovi článku se v archivech nepodařilo najít dokument, který by objasňoval to nejdůležitější: proč a za jakých okolností procesy začaly? Tato stránka věci tedy zůstává neobjasněná, s jistotou lze pouze konstatovat, že zatýkání baptistických kazatelů v roce 1952 bylo součástí v předchozí kapitole zmíněného stupňujícího se tlaku na svobodné církve. Zda tyto procesy nějak souvisely s jejich chystaným zákazem, je sporné.

Zdeněk Fierlinger dal souhlas k zatčení Jana Řičaře 2. června 1952, tedy před tím, než byl odsouhlasen zákaz CASD a než vznikl návrh na zákaz dalších menších církví a unitářů. Také je patrné, že tato iniciativa nepřišla ze SÚC.

Na druhou stranu lze namítnout, že pokud postup proti adventistům byl pokusem, který měl později nalézt širší uplatnění – a to se zdá být jisté – nepochybně si SÚC mohl touto cestou připravovat silný argument pro prosazení zákazu baptistické církve.

Zatýkání bylo sice také iniciováno orgány ministerstva vnitra, mohla mu však předcházet určitá koordinace s SÚC, ač ji v pramenech nenalezneme. Do čela církve byl záhy po zatýkání postaven jako zmocněnec baptistický laik Václav Tomeš.

Jisté tedy prozatím zůstává, že Státní bezpečnost (StB) zatčením předsedy Řičaře zahájila akci „Kazatel“, která vyústila v červnu 1953 v odsouzení předsedy Jana Řičaře (18 let), ředitele bývalého baptistického semináře Jindřicha Procházky (12 let), sekretáře církve Cyrila Burgeta (7 let) a kazatele Michala Kešjara (5 let).¹⁶

Tento proces se velmi podstatně liší od druhého procesu s baptistickými kazateli, ale i od obdobných procesů s darbisty (Křesťanské sbory) a adventisty, a to nejen výší trestů, ale především vedením vyšetřování.

Vzhledem k tomu, že bylo vzneseno obvinění ze špionáže, vyšetřování v procesu se „skupinou Procházka Jindřich a společníci“ vedli zřejmě zaměstnanci StB a ne běžní vyšetřovatelé.

Vyšetřovací protokoly svědčí o použití psychického či fyzického násilí, čímž se spis řadí spíše k politickým procesům let padesátých, než že by připomínal obdobné procesy s kazateli a laiky malých denominací. V protokolu podepsaném Jindřichem Procházkou se dozvídáme:

„Od svého mládí jsem se pohyboval a vyrůstal v měšťácké společnosti, která ve mně vychovala nepřítele dělnické třídy. V roce 1908 stal jsem se vyznavačem náboženského baptistického učení a později při studiu v Americe a Anglii dostal se do vlivu představitelů americké baptistické církve.

Po celou dobu trvání předmnichovské republiky pracoval jsem ve funkci ředitele baptistického semináře v Československu pod vedením amerických baptistických předáků proti revolučnímu hnutí dělnictva a stál jsem v řadách nepřátel Sovětského svazu...

...Bell¹⁷ řekl všem přítomným, že zprávy, které jsou odesílány do Ameriky, přebírá Ústředí světového svazu baptistů a dává je americké vládě. Dále kazatele informoval, že na základě těchto informací provádějí americké vládní kruhy hospodářskou blokádu Československa a řídí ji ve státech, které jsou jim po této stránce podřízeny.

Řekl nám, že baptistická církev v Československé republice je ve skutečnosti vysunutou pozicí americké vlády, zvláště pro případ, kdyby došlo k válečnému konfliktu se Sovětským svazem. Kazatelé k celému vyjádření Bella neměli připomínek a s jeho požadavky souhlasili...

... Otázka: To tedy znamená, že jako věrný sluha amerických kapitalistů jste byl ochoten za dolary prodat svoji vlast i čest.

Odpověď: Ano. Doznávám.

Otázka: Co společného měla baptistická církev a její náboženské vyznání s vaší protistátní činností?

Odpověď: Náboženským vyznáním jsme kryli protistátní činnost, která měla zničit lidové demokratické zřízení v Československu a celá církev sloužila válečným štváčům a pracovala proti zachování světového míru.“¹⁸

V podobném duchu se nesou také výpovědi ostatních vyšetřovaných, které nahrazují nouzi důkazního

materiálu, již vyšetřovací spis vykazuje. Ani po vynucených přiznáních nenechali úředníci orgánů ministerstva vnitra nic náhodě a pečlivě byl zinscenován také samotný soudní proces. Přípravný materiál pro veřejný proces ukazuje, co bylo jeho účelem:

„Soudním přelíčením jest sledováno ukázati široké veřejnosti, k jakým účelům zřídili si američtí imperialisté Bratrskou jednotu baptistů již v roce 1919, kdy se do naše státu šířilo pod vlivem Velké říjnové revoluce v Sovětském svazu revoluční hnutí proti kapitalistickým vykořisťovatelům.

Proces ukáže také, jak si američtí imperialisté zachovali baptistickou církev jako svoji residenturu až do roku 1945, kdy svými dolary opět plně oživil její činnost proti nově utvořenému lidově-demokratickému československému státu.

Pracujícím Pardubického kraje i v celostátním měřítku přinese přelíčení ukázkou toho, jakým způsobem američtí imperialisté budují z náboženských církví a sekt v našem státě nepřátelská protistátní centra a tvoří si z nich opěrné pozice pro své válečné cíle.“¹⁹

Proces se konal 26. – 27. června 1953 v Chrudimi a senát pardubického krajského soudu uznal všechny obviněné vinnými z trestného činu vyzvědačství. Proces byl sledován a komentován v duchu výše uvedených citací také denním tiskem.²⁰ Díky pozdějším amnestiím byly všechny tresty zkráceny a žádný nebyl odpykán v plné míře.

Tento proces nebyl jediným soudním řízením s baptistickými kazateli. Několik dní po uzavření výše popsané kauzy, dne 17. července, byl Krajským soudem v Pardubicích vyneseno rozsudek nad devíti kazateli ve vyšetřování případu proti „Marešovi Vladislavu a společníkům“. ²¹ V něm padly tresty odnětí svobody od jednoho roku (A. Strapoň) do čtyř let (V. Mareš). Tresty již nebyly vzneseny na základě špionáže, ale na základě trestného činu „sdružování proti republice“.²²

Dozvuky procesů

Procesy samotné, ač samozřejmě vycházejí z koncepce církevní politiky KSČ, nemohly než ji zpětně ovlivnit. S uzavřením především prvního ze zmíněných procesů se opět vynořují úvahy o postihu celé církve jako odvetě za její špionážní činnost.

Dne 4. července 1953 SÚC opět oživuje návrh na likvidaci církve. Členové měli přestoupit do jiných církví.²³ Tento návrh se však dočkal ještě menší podpory než obdobný dokument z roku 1952.

V dopise Úřadu předsednictva vlády z 29. července 1953, tedy krátce po uzavření druhého z procesů, se dozvídáme, že se jeví dvě varianty budoucnosti BJCH. Jednou je již zmíněný zákaz a tou druhou je „zbývající kazatele zbavit funkce, zařadit je do výroby a na jejich místa dosadit nové kazatele pověřené Státním úřadem pro věci církevní.“²⁴

Z. Fierlinger i ministr národní bezpečnosti K. Bacílek navrhuji tuto druhou, mírnější variantu. K této variantě se o den dříve přiklonil také ministr zahraničí Z. David.²⁵ V úvahách nad budoucností baptistické církve sehrála svou roli také reflexe efektivnosti zákazu adventistů:

„Řešení, aby celá církev byla úředně rozpuštěna, její kazatelé zbaveni státního souhlasu a majetek církve, aby propadl ve prospěch státu, nemůžeme doporučit po neblahé zkušenosti s církví adventistů, která v podzemí žije dále a dokonce ještě sílí.“²⁶

Mírnější varianta získala posvěcení stranických orgánů a 26. srpna 1953 ji svým usnesením potvrdila československá vláda.²⁷ Byla zřízena provizorní ústřední rada, do jejíhož čela byl postaven dosavadní zmocněnec pro vedení církve Václav Tomeš, který byl následně v prosinci zvolen předsedou církve. Na prosincové konferenci byla také odsouzena „vlastizradná činnost“ bývalého

vedení církve.²⁸

Poměrně zajímavou roli sehrál v době po uzavření procesu také teolog Josef Lukl Hromádka. Od roku 1949 u něj sledujeme vzestup nekritického pohlížení na nový režim. Postup stranických představitelů hájil v zahraničí také v případech politických procesů, jak tomu bylo v procesu se skupinou v čele s Rudolfem Slánským.²⁹

Zdá se tedy, že do značné míry podlehl všudypřítomné mediální propagandě a uvěřil vynuceným výpovědím a skutečnostem v nich obsaženým. Něco podobného však již pro něj nebylo možné v případě Jindřicha Procházky, jeho dlouhodobého přítele z pobytu v USA a zároveň kolegy z Komenského bohoslovecké fakulty. Již zpočátku reaguje na zprávy o jeho odsouzení a údajné špionáži s podivením a rozpaky.³⁰

Koncem roku 1954 se také J. L. Hromádka začíná angažovat ve věci podmíněčného propuštění J. Procházky. Již v květnu 1954 byl Procházkovi rozhodnutím prezidenta republiky snížen trest z 12 na pouhých 5 let vězení.

Vzhledem k tomu, že se do trestu počítá i doba vazby (zatčení proběhlo 3. 6. 1952), přiblížila se Procházkovi začátkem prosince roku 1954 polovina trestu a bylo tak možno požádat o podmíněčné propuštění. J. L. Hromádka svým dopisem z 13. 11. 1954 poprosil o intervenci za Procházku Jaroslava Havelku³¹, předsedu SÚC, který jeho žádost podpořil a v prosinci požádal o Procházkovo propuštění generálního prokurátora V. Aleše a náměstka předsedy vlády a člena ÚV KSČ V. Kopeckého.³²

K žádosti se přidalo také vedení věznice Mírov, a tak byla po delším jednání žádost dne 8. srpna 1955 předložena Politickému byru ÚV KSČ, které ji schválilo a postoupilo k vyřízení.³³

Autor žádá pamětníky popisovaných událostí, kteří by byli ochotni doplnit výše uvedené řádky svými poznatky, a to především ohledně role J. L. Hromádky v době perzekuce baptistů, aby jej kontaktovali na e-mailu: jirka.piskula@centrum.cz či na adrese redakce.

Jiří Piškula

Poznámky:

¹ Národní archiv (NA), Státní úřad pro věci církevní (SÚC), karton 2, signatura 49, Komise pro církevní a náboženské otázky při ÚAV NF, zápis ze schůze 16. 7. 1948.

² NA, SÚC, karton 29, inv. č. 96, zápisy ze 17. 2. 1950, 7. a 9. 3. 1950.

³ NA, SÚC, karton 30, zprávy z 17. 10. 1950 a 16. 12. 1950. V druhé zprávě je konstatováno, že největší problémy mezi protestanty působí adventisté a baptisté.

⁴ NA, Ústřední akční výbor Národní fronty, karton 37, záznam z porady zástupců nekatolických církví a zástupců ČSM 2. 2. 1951.

⁵ NA, SÚC, karton 24, inv. č. 94.

⁶ NA, SÚC, karton 26, Zápis z 25. porady 2. 7. 1952, dokument T 368/52-S z 3. 7. 1952 „Návrh na změny v malých denominacích“.

⁷ NA, SÚC, karton 23, zápis z 6. porady u náměstků 22. 11. 1950, bod 3.

^{8.} Jejich tvrdost vůči ostatním nekatolickým církvím, kterou zaznamenala i StB, byla zřejmě jednou z příčin, proč oba úředníci v letech 1952–53 úřad opustili. Viz Archiv bezpečnostních složek (ABS), H-153 – objektový svazek „Státní úřad církevní“, str. 35.

^{9.} NA, Ústřední výbor KSČ (ÚV KSČ), Politický sekretariát, sv. 36, arch. j. 110/3.

^{10.} Správní archiv Ministerstva kultury ČR, 49d Adventisté, 0/1969.

^{11.} Archiv ministerstva zahraničních věcí (AMZV), GS – A, kabinet 1945–1954, krabice 80.

^{12.} ABS, A2/1 – 388, zn. KM-3098 K/52 z 30. 9. 1952.

^{13.} AMZV, GS – A, kabinet 1945–1954, krabice 80, č. j. 48/PT-/52 z 25. 11. 1952.

^{14.} Tamtéž, dopis z 9. 1. 1953.

^{15.} NA, SÚC, karton 2, sig. 45, materiál pro 7. poradu kolegia 12. 2. 1953 – „výhledový plán práce SÚC na rok 1953 na podkladě 10 bodů s. K. Gottwalda“.

^{16.} ABS, Č. j. A-B/4-V-847/601-53.

^{17.} Dr. Edwin A. Bell z American Baptist Foreign Mission Society.

^{18.} Č. j. A-B/4-V-847/601-53. Dokumentační materiál na oznámenou skupinu PROCHÁZKA Jindřich a společníci, podsvazek.

^{19.} ABS, A 2 1-1635, dokument č. j. B/4-V- 847/601-53 z 9. 4. 1953 s názvem „Akce Bratrská jednota baptistů“ – souhlas k veřejnému přelíčení“, str. 5.

^{20.} Např. Svobodné slovo a Rudé právo z 30. 6. 1953.

^{21.} ABS, Č. j. B/4-V-852/601,53, arch. č. V 1020. „Skupinový spis státněbezpečnostního vyšetřování proti Marešovi Vladislavu a společníkům“.

^{22.} Viz Sbírka zákonů republiky Československé, ročník 1950, vydáno 18. 6. Trestní zákon ze dne 12. 7. 1950, str. 225.

^{23.} NA, SÚC, karton 4, sig. 54, č. j. T 718/53 – S.

^{24.} Tamtéž, č. j. 613/53-PT. 25. Tamtéž, č. 11.062/53 – I/1.

^{26.} AMZV, GS – A, kabinet 1945–1954, krabice 80, č. j. T 718/53 – S: Návrh na opatření proti baptistické církvi (Bratrské jednotě Chelčického), str. 2.

^{27.} NA, SÚC, karton 14, 39. porada, materiál II. odboru 204/53-S.

^{28.} NA, SÚC, karton 32, 1953, Z 12.

^{29.} NA, SÚC, karton 32, 1952, Z 14.

^{30.} NA, SÚC, karton 32, 1953, Z 8. Podle všeho se nedochovaly v žádné formě vzpomínky J. Procházky, což znemožňuje plně vyhodnotit, zda či nakolik jeho proces ovlivnil vývoj vztahu J. L. Hromádky k totalitnímu režimu. Šok z uvěznění blízkého kolegy však byl s velkou pravděpodobností

událostí, jež byla jednou z příčin jeho pozdější korekce nahlížení na komunistický režim.

^{31.} Žádost s nejvyšší pravděpodobností Hromádka konzultoval s manželkou Procházky Marií, která obdobnou žádost poslala 17. 11. 1954 na krajskou prokuraturu v Olomouci. Viz NA, ÚV KSČ, politické byro 1954–1962, sv. 55 arch. j. 71/18.

^{32.} NA, SÚC, karton 140. 33. NA, ÚV KSČ, politické byro 1954–1962, sv. 55 arch. j. 71/18. „Zamýšlený postup ve věci podmíněného propuštění odsouzeného Jindřicha Procházky“.

Zrcadlový otisk článku z časopisu Evangelický týdeník – Kostnické jiskry příloha čísla 36-7/2008 článku Jiřího Piškuly „Na pokraji propasti – Bratrská jednota Chelčického v letech 1952-1953“ pro případ, kdyby za čas již nebyl k dispozici.

V tomto otisku bylo opraveno chybně uvedené jméno pardubického kazatele a předsedy Bratrské jednoty Chelčického, kterým byl Jan Řičař (nikoliv Jan Řičan, jak se opakovaně chybně uvádělo ve článku).

Můžete také navštívit naši facebookovou stránku [Baptisté – Česká republika](#) nebo facebookovou skupinu [Zpravodaj baptistických sborů](#)